

Lars Bo Kaspersen

Den tredje vej - et svar på det 21. århundredes udfordringer?

Siden New Labour kom til magten i 1997 og i forlængelse heraf lancerede den tredje vej, har mange centrum-venstre kræfter kigget til Storbritannien for at hente inspiration. Den aktuelle position er teoretisk inspireret af sociologen Anthony Giddens' arbejde og omsat til politisk praksis af New Labour-lederen og premierminister Tony Blair. Deres idegrundlag bygger ikke mindst på den britiske socialliberalisme (L.T. Hobhouse og T.H. Marshall), men udvikles i en moderne udgave med en ny forståelse af medborgerskab og rettigheder og pligter. Spørgsmålet er imidlertid om den "ny progressive" socialdemokratisme med rødder i britisk socialliberalisme er svaret på det 21. århundredes udfordringer.

"We have moved past the sterile debate between those who say Government is the enemy and those who say Government is the answer. My fellow Americans, we have found a Third Way. We have the smallest Government in 35 years, but a more progressive one. We have a smaller Government, but a stronger nation" (Bill Clinton, President's State of Union Speech).

Med Clintons tiltrædelse som præsident skete et skift i amerikansk politik – et skift, som også bibragte forandringer i det politiske tidevand andre steder i den vestlige verden. Hermed var betegnelsen "den tredje vej" atter introduceret i den politiske offentlighed, og termen vandt hurtigt indpas en række steder i de efterfølgende år, ikke mindst i Storbritannien. Som det fremgår af dette *Politica*-nummer, vandt en del af politikens indhold også indpas i Danmark. Den tredje vej som begreb er ikke kun udtryk for et magtpolitisk skift fra én regering til en anden, som forsøger at sælge det samme indhold med en ny etikette. Der er tale om en udskiftning af regeringsbærende partier af markeds- og nyliberal observans med mere socialdemokratisk og socialliberalt orienterede regeringer, som i alt fald i sin egen selvforståelse har forsøgt at respondere på nye udfordringer med nye politikker. De nye tredje vejs partier taler om en fornyelse af socialdemokratismen. Efter Clintons og demokraternes valgnederlag synes den tredje vej en række steder at være på retræte, men New Labour holder stadig stand i Storbritannien. Betegnelsen den tredje vej figurerer ikke længere så ofte i den politiske retorik, men Blair forsøger stadig at praktisere sin tredje vejs politik. Ydermere er det interessant, at de regeringer, der har fulgt efter de mere eksplicite tredje vejs regeringer, alle har adopteret dele af tredje vejs politikken til trods for deres højre eller centrum-højre orientering. Derfor er det ikke kun af historisk interesse at se nærmere på den tredje vej som politisk ideologi og praktisk politisk program. Det er særdeles aktuelt.

Omdrejningspunktet for denne artikel er Storbritanniens tredje vej i et historisk og aktuelt perspektiv. Den aktuelle position, som er teoretisk inspireret af sociologen Anthony Giddens' arbejde og omsat til politisk praksis af New Labour-

lederen og premierminister Tony Blair, må ses i et længere perspektiv. Giddens' og Blairs aktuelle tredje vej har lange teoriehistoriske rødder i britisk sociologisk og politisk teori. Derfor er artiklens første del viet til en undersøgelse af det teoretiske inspirationsgrundlag for den aktuelle britiske tredje vej. Anden del ser nærmere på den tredje vejs fremkomst i Storbritannien. Tredje del ser i kortfattet form nærmere på indholdet. Artiklens næste to afsnit gør status over Blairs politik og resultater og diskuterer mere problematiserende Giddens' og Blairs projekt. Afslutningsvis ser vi nærmere på den tredje vejs fremtidsmuligheder.

Den tredje vej – før og nu

Der har igennem mere end hundrede år været tale om mange tredje vejs projekter. De har forskellig politisk orientering lige fra fascistiske til socialliberale grupperinger. Politiske bevægelser eller partier formulerer ofte sig selv som en tredje vej, der medierer eller overskrider (to eller flere) andre positioner. For at kunne optræde med en tredje vejs politik, kræver det, at det lykkes at fremstille modparterne som to politiske positioner, der konfronterer hinanden i et polært forhold – en ufrugtbar konfrontation, som fastlåser diskussion og forhindrer løsninger. Her får den tredje vej så sin plads som en position eller ligefrem politisk ideologi fremført af et parti eller en bevægelse, der kiler sig ind og skaber løsninger.

Selve termen den tredje vej er blevet brugt i adskillige sammenhænge, ikke mindst af Mussolini i 30'erne (Eatwell, 1995; Mosse, 2000), Franco i efterkrigstiden, eurokommunisterne i Italien, Spanien og Frankrig i slutningen af 1970'erne (Molke, 1977; Claudin, 1978), i Ota Siks arbejde om *der dritte Weg* i et forsøg på at overskride østeuropæiske kommunisme og vesteuropæiske kapitalisme, Thomas Højrup's forslag om pensionsfonde (Højrup, 1989; Birkholm, 1990) og i Rudolf Meidners arbejde om den svenske model (Meidner, 1980). Endvidere er betegnelsen brugt om en række yderligtgående højrepartier og bevægelser blandt andet i Frankrig (Bastow, 1998). I Danmark finder vi allerede i slutningen af 1800-tallet Biskop Martensens forsøg på at finde en plads mellem liberalisme og socialisme – en position han selv betegner som etisk socialisme (Martensen, 1878; Svenstrup, 2000). Senere udvikler der sig med inspiration fra ikke mindst Storbritannien en socialliberalisme, der tydeligst manifesterer sig i Det radikale Venstre (1905). I slutningen af 1970'erne lanceres en tredje vej i form af oprøret fra midten af Helveg Petersen, Villy Sørensen og Niels I. Meyer (Meyer et al., 1978).

I det seneste tiår forbindes begrebet primært med Clintons politiske tiltag og med den europæiske socialliberale og socialdemokratiske nyorientering ikke mindst foranlediget af Tony Blair, men også af Gerhard Schröder, Lionel Jospin, Poul Nyrup Rasmussen, Göran Persson og Wim Kok. Artiklen her er viet en undersøgelse af den britiske tredje vej, mens de øvrige artikler i dette temanummer primært sætter fokus på tredje vejs politikker i Danmark.

Den britiske tredje vej

Der er flere grunde til at koncentrere diskussionen om den britiske variant af den tredje vej. For det første er der her tale om et forsøg på at nytænke både indholdet af og forholdet mellem socialliberalisme og socialdemokratisme. Desuden har den

britiske debat haft en afsmittende effekt på politikken mange andre steder og ikke blot i Europa. Det gælder også partier i Korea, Taiwan, New Zealand, Brasilien, Argentina og Chile (Giddens (red.), 2001).

Den britiske tredje vej, som formuleres af Giddens og Blair, har rødder tilbage til en særlig *new liberalism* (L.T. Hobhouse (1864–1929)) og progressiv socialisme (Beatrice Webb (1858–1943), Sidney Webb (1859–1947), G.D.H. Cole (1890–1959)). *New liberalism* og progressiv socialisme vokser ikke ud af den samme tradition, men de indgår periodisk forskellige møder op igennem historien, som skaber en særlig dynamik (Wright, 2001: 26). En vigtig tænker i efterkrigstiden er T.H. Marshall (1893–1981), hvor den socialliberale og socialdemokratiske tradition synes at mødes.

Det ligger uden for denne artikels muligheder at kigge på begge traditioner. Da Hobhouses *new liberalism* synes at have fået en særlig indflydelse i forhold til både Blair og Giddens, er det på sin plads at vægte Hobhouse.

Fra Hobhouse over Marshall til Giddens

Hobhouses *new liberalism* er en særlig britisk socialliberalisme, som også fandt til Danmark og fik indflydelse på Det radikale Venstre og dele af socialdemokratiet. Denne socialliberalisme har teoriehistoriske rødder tilbage til Englands John Stuart Mill (1806–1873) og især L.T. Hobhouse (1864–1929).

Leonard T. Hobhouse, Englands første professor i sociologi, var stærkt inspireret af Stuart Mill. Hobhouse blev ophavsmand til den såkaldte *new liberalism*, da han fandt *old liberalism* problematisk, forældet og dogmatisk. Den "gamle" liberalisme så staten som sin fjende, hvorimod den "ny" liberalisme så staten som sit middel til at opnå et bedre samfund. Frem for alt var det vigtigt for Hobhouse, at de individuelle rettigheder, herunder også sociale rettigheder, blev sikret. Rettigheder og medborgerskab for alle var den "ny" liberalismes mål, men staten måtte ses som midlet til, at dette kunne lade sig gøre. Hobhouse forsøgte at udvikle en position, der trækker på en særlig udogmatisk liberal socialisme og en ny og mere statsvenlig liberalisme. Med sin fremhævelse af medborgerskab og sociale rettigheder som en betingelse for individets sande frihed, blev Hobhouse grundlægger af en særlig britisk socialliberal tradition, der videreføres og som genfindes hos blandt andre T.H. Marshall.

Hobhouses socialliberalisme afviste den klassiske liberalistiske opfattelse af et samfund som udelukkende bestående af atomer (individer). For Hobhouse var samfundet en organisme – et begreb han brugte til at beskrive det særlige bånd, der bandt individer sammen. Samfundet var ikke blot en sammenslutning af på forhånd færdigt formede individer. Alle mennesker blev formet mentalt og moralsk af deres indbyrdes og gensidige relationer. Rettighederne var samfundsmæssigt skabt i og med, at mennesker var sociale væsener. Disse rettigheder var betinget af og underordnet det fælles sociale gode, og samtidig var muliggørelsen af et fælles socialt gode betinget af, at alle enkeltstående individer havde andel i det sociale gode – sagt med andre ord, at alle havde mulighed for at realisere et godt liv. Ifølge Hobhouse var det moralsk forkert, hvis enkelte individer med udgangspunkt i egen frihed kunne forhindre andre individer i at få adgang til det fælles gode. Ikke en-

hver form for individuel selvudfoldelse var at foretrække. Samfundet skulle tilvejebringe de individuelle rettigheder, som på en afbalanceret måde øger individets muligheder for udvikling, samtidig med at de øger andre individers mulighed for udvikling af sig selv.

Hobhouse mente, at ethvert individ er unikt med en særlig identitet, en evne til at fuldføre bestemte udfordringer og opgaver og en særlig kapacitet til at bidrage til en fælles eksistens. Hobhouses "harmoniske princip" bestod i, at individet på den ene side skulle realisere sit eget potentiale ved på en afbalanceret måde at udvikle og udfolde sin personlighed, og samfundet på den anden side kunne opnå det gode, hvis det på samme tid kunne øge alle sine medlemmers muligheder for selvudfoldelse og personlighedsudvikling. Hele denne stædige fastholden ved individets frihed, men i en social balance, karakteriserer Hobhouses socialliberalisme, og det skal så sammenholdes med hans billigelse af staten som et middel til at opnå denne frihed og balance.

Hobhouses ideer blev taget op og videreudviklet af en anden sociologiprofessor, nemlig T.H. Marshall (1893–1982), der med sin berømte forelæsning "Citizenship and Social Class" (1991 [1950]) umiddelbart efter 2. verdenskrig slog fast, at markedet og kapitalismen altid befandt sig i et konfliktuelt forhold til det liberale demokrati (se også Loftagers bidrag i dette temanummer). Demokratiet var en forudsætning for det fri marked og kapitalismens blomstring, men samtidig forhindrede kapitalismens grundforudsætning – den private ejendomsret – fuldstændiggørelsen af demokratiet. Demokratiet stoppede foran fabriksporten. Desuden havde kapitalismen den uheldige effekt at producere fattigdom og eksklusion. Kun udstrakte civile, politiske og sociale rettigheder kunne tilnærmelsesvis kompensere og dæmme op for det demokratiske underskud og muliggøre, at alle fik gode udfoldelsesmuligheder i samfundet. De tre typer af rettigheder udgjorde medborgerskabet, og at være medborger var en nødvendighed for at kunne realisere individets skabelse af det "gode liv" og realisere sine potentialer bedst muligt til glæde for sig selv og samfundet. Marshalls ideer om medborgerskab, sociale rettigheder og individuelle rettigheder i øvrigt dannede flere steder i Vesten grundlag for opbygningen af en velfærdsstat i efterkrigsårene. Som vi senere skal se, er Hobhouse–Marshall–traditionen også grundlaget for vor tids socialliberalisme, ikke mindst i New Labours tredje vej udgave.

Når vi kaster blikket på udviklingen af socialliberalismen, er det vigtigt at belyse den politiske, økonomiske og sociale kontekst, der udgjorde den strukturelle ramme for denne politiske ideologi. Perioden fra John Stuart Mill til L.T. Hobhouse (*la belle époque* 1870–1914) ligner på en del punkter perioden i dag, når vi ser på de store overordnede samfundsmæssige forandringer. Således var perioden fra 1870 op til 1914 en af historiens mest internationaliserede. Der skete en eksplosiv vækst i varehandel mellem landene, en kraftig stigning i de udenlandske investeringer og en enorm udvikling i antallet og størrelsen af multinationale virksomheder. Væksten var initieret af stater i et forsøg på at udvide ressourcegrundlaget ikke mindst for at stå stærkest i det europæiske stormagtsspil. Hele den ekspanderende verdensøkonomi var understøttet af det britiske imperium, der var verdens hegemon, og det britiske pund var den internationale valuta.

Den kraftige internationalisering medførte vækst, industrialisering, urbanisering og en større udbredelse og styrkelse af den kapitalistiske produktionsmåde. Det førte til sociale problemer, og det sociale spørgsmål rejste bekymrede miner. Løsningen af det sociale spørgsmål var stridsmålet mellem liberalismen og socialismen, og Hobhouse fandt begge ideologiers løsningsforslag dogmatiske og utidsvarende. Hverken markedskræfterne eller staten og kollektivismen kunne løse den stigende fattigdom, boligproblemer og marginalisering. Den klassiske liberalisme lod fanden tage de sidste, og socialismens løsningsforslag skete på bekostning af individets frihed. Socialliberalismen hos Hobhouse talte for, at staten måtte intervenere i samfundet og yde hjælp til selvhjælp. Staten skulle sikre, at alle individer var klædt godt på til at yde en indsats på markedet. Kun hvis en person røg ud af markedet og ikke kunne reproducere sig selv, skulle staten træde til med hjælp, så personen atter ved egen hjælp kunne vende tilbage i kampen på markedet. Hobhouse understregede betydningen af *level playground*, og kun hvis dette ikke var til stede, måtte staten træde til.

Hobhouses "ny liberalisme" vokser med andre ord frem som et svar på de nye betingelser, en stærk internationaliseret og industrialiseret verden skaber. Det er en "tredje vej" i forhold til de veje, liberalismen og socialismen anviser som løsning af nye problemer, den vestlige verden konfronteres med for første gang som utilsigtede konsekvenser af mere marked, større byer og mere kapitalisme.

Nye internationale og nationale vilkår – ny politik?

De sidste 20 års samfundsudvikling har også stået i internationaliseringens tegn. Verdensøkonomien gennemløber åbne og lukkede perioder, og i lighed med 1870–1914 er de sidste 20 års udvikling karakteriseret af en meget åben periode, som mange kalder globaliseringens tidsalder. Perioden har været karakteriseret ved deregulering, stigning i direkte udenlandske investeringer, produktivitetstigninger, øget samhandel, kraftig stigning i handel med værdipapirer og valutaspekulation. Afslutningen på den kolde krig har ført til en spredning af den kapitalistiske produktionsmåde og markedsøkonomien, og desuden har en række lande i Sydøstasien opnået en eksplosiv vækst. På globalt plan har det ført til en øget polarisering, og i de fleste vestlige lande har væksten ikke kunnet forhindre en marginalisering og en række sociale eksklusionsprocesser, der har sat store grupper af befolkningen uden for arbejdsmarkedet og gjort dem afhængig af offentlig forsørgelse.

Samtidigt med denne udvikling har de vestlige samfund gennemløbet en pluralisering, således at vi ikke længere kan tale om nationale, homogene samfund differentieret i homogene klasser. Befolkningerne er nu forskellige i livsstil, etnisk tilhørsforhold, religion og politisk tilhørsforhold. Klasser eksisterer stadig, men er blevet mere heterogene grupper.

Det er præcis disse udfordringer, der har medført en fornyet interesse for en tredje vejs politik med et grundlag i socialliberalismen. Som politisk ideologi indeholder den nogle forudsætninger for at kunne modsvare tidens krav. Først og fremmest står individet, individuelle rettigheder, individets mulige selvrealisering helt centralt i socialliberalismen. Og lige præcis ikke i en ren liberalistisk udgave, hvor enhver blot skal forfølge sit eget bedste. Socialliberalismen anerkender, som

vi har set det hos Hobhouse, at mennesket er en del af en organisme, hvor vi først får vores rettigheder og identitet i form af medlemskabet af og deltagelse i samfundet. Vi kan med andre ord ikke eksistere uden solidaritetsbærende fællesskaber. Denne relation mellem individ og samfund er mere tidssvarende end den rene individualiserede liberalisme og den mere kollektivt orienterede socialdemokratisme. Et andet og vigtigt træk ved socialliberalismen er en anerkendelse af markedets betydning og dynamiske karakter. Samtidig står det klart, at markedet kun kan fungere, hvis der foregår en regulering. For det tredje har socialliberalismen blik for markedets negative konsekvenser, og det står klart, at staten er et afgørende redskab for at kunne tilvejebringe lige muligheder for alle og hjælpe de mange, der ikke kan stå distancen på markedet.

Det er præcis disse tre punkter, der har været udslagsgivende for Tony Blair og den britiske tredje vej. Blair fremhævede allerede i sit 1998-manifest, at den tredje vejs kerneværdier var rendyrket socialliberalisme: ligestilling, muligheder for alle, ansvar og fællesskab. Såvel Blair som Giddens indså tidligt, at et moderne socialliberalt og socialdemokratisk parti er det bedste modspil til de nye udfordringer i en tid med stærk internationalisering, markedsgørelse, pluralisering og individualisering. I en verden, hvor kommunismen og socialismen er døde, og hvor liberalismens ineffektivitet er tydelig for mange, er det svært at finde mange andre alternativer end en forstærket og fornyet socialdemokratisme med en stærk tilknytning til den særlige britiske socialliberalisme.

Fra Labour til New Labour til den tredje vej

Tony Blair blev valgt som leder af Labour i 1994. På det tidspunkt var en forvandringsproces af partiet allerede i gang – en proces, som for alvor startede under den tidligere Labourleder John Smith. Blair fortsatte den forandring af partiet og afsluttede arbejdet på fornem vis ved at vinde valget den 1. maj 1997. Blair udviste store lederegenskaber og en stærk politisk vilje til at gennemføre sine reformplaner af partiet. Hans store præstation bestod i at samle et ganske fragmenteret parti, der strakte sig fra det yderste venstre til et godt stykke ud på højrefløjen. Netop partiets samling samt et politisk skifte med tydelige berøringsflader til det liberale parti var en afgørende forudsætning for at valgsejren kom i hus. De konservatives to forudgående valgsejre var vundet ikke mindst på grund af en fragmenteret opposition. Blair formåede med sin ny politiske position og som en samlet leder af oppositionen at fremstå som et troværdigt alternativ til John Major. Internt i Labour var kampene hårde, og ikke mindst Blairs vedvarende kamp for at fjerne §4 i Labourpartiets vedtægter, der blandt andet omtaler nationaliseringer som et politisk mål, førte til mange konflikter.¹ Blair fik sin vilje og omdannede Labour til New Labour med tydelig inspiration fra det demokratiske parti i USA, der en del år forinden forvandlede sig selv til "The New Democrats".

Selve termen "den tredje vej" blev imidlertid lanceret relativt sent i denne forandringsproces. Det var først efter sin tiltrædelse som premierminister, at Blair begyndte at tale om den tredje vej inspireret af Clinton. Udtrykket den tredje vej fandt indpas i løbet af 1998 og primært efter Blair udgav sin pamflet *The Third Way – New Politics for the New Century* i september 1998 forud for Clinton og

Blairs The Third Way Conference i New York i slutningen af september 1998 (Blair, 1998).

Indholdet af New Labours politik blev udviklet løbende, og der er ingen tvivl om, at Blair og New Labour henter inspiration fra Giddens, men også fra New Democrats og Clinton, den skotske moralfilosof John MacMurray og som allerede antydet L.T. Hobhouse. Sammen med en række tænketankfolk (ikke mindst David Miliband og Geoff Mulgan) igangsatte og formede Giddens debatten og den dagsorden, der senere blev overtaget af Blair og andre omkring New Labourprojektet. I en række artikler i magasinet *New Statesman & Society* lancerede Giddens nogle af sine ideer, som blev fulgt op med bogen *Beyond Left and Right* i 1994 (Giddens, 1994a, 1994b, 1994c, 1994d, 1994e, 1994f, 1995a, 1995b, 1996a, 1996b, 1996c; Giddens og Soros, 1997). Her taler Giddens ikke om den tredje vej, men om "radikal politik", om at bevæge sig "hinsides højre og venstre" og udvikle et "radikalt centrum". De egentlige programorienterede skrifter, som direkte omtaler den ny kurs som en tredje vej, er bogen *The Third Way* fra 1998 og en række opfølgende diskussioner (Giddens, 1998a, 1998b, 1999a, 1999d, 2000, 2001, 2002).

Giddens' (og andres) bidrag påvirkede utvivlsomt Blair og folkene omkring ham, hvilket blev tydeliggjort, da han efter valget som leder i juli 1994 overtog en række af Giddens' dagsordenspunkter, en række termer og dele af hans sociologiske analytiske betragtninger over velfærdsstaten. I det følgende ser jeg nærmere på Giddens' bud på en tredje vej.

Giddens og den tredje vej

Baggrunden for at udvikle et nyt politisk program er ifølge Giddens en forandret verden. En verden præget af globalisering, vidensøkonomi og dybtgående forandringer i vores hverdagsliv, hvor traditioner undermineres, og en stærk individualiseret kultur bliver resultatet, er grundvilkår for det moderne menneske. Det er påkrævet at udvikle en tredje vejs politik, der ser virkeligheden i et andet lys end de traditionelle politiske ideologier, og som bidrager med radikale udogmatiske løsninger.

Giddens' ståsted er en revideret socialdemokratisk position tilsat en god portion britisk socialliberalisme. Han fastslår, at en tredje vej nødvendigvis må være en centrum-venstre position, men på et ganske andet grundlag end en traditionel socialdemokratisk position. Dog fastholdes, at også i en tredje vejs politik er et solidarisk og inkluderende samfund målet. Ingen borgere skal holdes udenfor (Giddens, 2001: 5). Der skal stræbes efter større lighed, og de udsatte og sårbare grupper i samfundet er vi forpligtet til at tage os af. Dette mål kan kun realiseres, hvis stat og regering intervenserer i samfundet (dvs. i markedet og civilsamfundet). Præcis på dette sted viser Giddens, at han er forankret i en socialdemokratisk og socialliberal position. I forlængelse heraf påpeger Giddens en række kernoer, hvor der påkræves en modernisering og en række strukturelle reformer.

Stat og offentlig styring må reformeres. Den traditionelle venstrefløjs strategi med at lægge flere opgaver i hånden på staten og øge bureaukratiet må undgås. Det drejer sig heller ikke om at *downsize* offentlige institutioner. Der er i stedet tale om en reform af staten og de offentlige institutioner. Den offentlige styring

skal tilbage på dagsordenen. Regering og styring på flere niveauer skal være mere aktivistiske, og offentlige institutioner skal nyudvikles, så tilliden hertil atter øges.

Staten skal intervenere og regulere i forhold til marked og civilsamfund, men må ikke dominere disse to sfærer. En stærk stat med stærke offentlige institutioner er nødvendig for at kunne tilvejebringe effektiv styring til fremme af lighed og et mere retfærdigt samfund. Den stærke stat må dog ikke forveksles med en stor stat, som er vigtig at undgå.

Det er vigtigt at forstå, at et velfungerende civilsamfund er en forudsætning for en effektiv stat og et effektivt marked (Giddens, 1998a: 78ff., 2001: 7). Det er også vigtigt at understrege, at interessegrupper og frivillige organisationer i civilsamfundet ikke kan erstatte demokratisk valgte regeringer.

En social kontrakt i vor tids samfund kræver en meget stærkere forbindelse mellem rettigheder og ansvar. Giddens skriver: "Når folk ønsker frihed til at følge deres individuelle livsprojekter, er det logisk, at de skal påtage sig ansvaret for konsekvenserne af, hvad de gør både med hensyn til sig selv og andre" (Giddens, 2001: 8). I *Beyond Left and Right* (Giddens, 1994a) fokuserer Giddens ikke så meget på rettigheder i relation til medborgerskabet. Rettigheder specificerer borgerens autonomi (og tilhører derfor området for emancipatorisk politik), men rettigheder definerer ikke pligter – og netop pligter er centralt for det posttraditionelle, kosmopolitiske medborgerskabsbegreb. Pligter skal dog ikke forstås som en lovfæstet borgerpligt som eksempelvis værnepligt eller skat. Giddens' forståelse af pligter er mere abstrakt, og ansvarlighed og forpligtigelse er for Giddens mere præcise begreber. Denne vægtning af ansvar ligner ved første øjekast kommunarisme. Men dette lader dog ikke entydigt til at være tilfældet, da det ligger Giddens fjernt at foreslå et fælles sæt af værdier som grundlag for solidaritet i samfundet. Værdier og ansvar er betinget af processer, der konstant forhandles mellem alle involverede aktører, individer såvel som organisationer. Med den stigende individualisme, der er skabt af refleksivitets- og aftraditionaliseringsprocesserne, må følge en højere grad af ansvar. Således nævner Giddens, at for eksempel retten til arbejdsløshedsunderstøttelse må ledsages af et krav om at være aktivt jobsøgende, og at regeringen må sikre sig, at dette sker.

Det er vigtigt at understrege, at vi ikke må opgive målet om et mere egalitært samfund. Der skal stadig tages fra de rige og gives til de fattige. Det er dog vigtigt hele tiden at vurdere skatte- og afgiftspolitikken i forhold til økonomisk effektivitet og hvor meget skat, de enkelte skatteformer indbringer. Eksempelvis er høje marginalsatser ineffektive. Han understreger, at socialdemokratisk tænkning hverken kan eller skal acceptere tesen om, at høj ulighed automatisk fremmer økonomisk velfærd, men samtidig bør socialdemokraterne "opgive fortidens undertiden maniske optagethed af ulighed og samtidig begynde at overveje, hvad lighed egentlig er. Lighed bør bidrage til mangfoldighed, ikke stå i vejen herfor" (1998a: 100 [dansk oversættelse 1999: 104]).

Udvikling og fastholdelse af høj beskæftigelse er et centralt mål. Regeringen og det offentlige spiller en vigtig rolle dels gennem en makroøkonomisk styring og dels ved konstant at fastholde en stram økonomisk disciplin (Giddens, 2001: 9). Staten bør endvidere stimulere teknologisk innovation og økonomiske investeringer.

Det er også vigtigt for en progressiv socialdemokratisk tredje vejs politik at kunne bekæmpe miljøkriser og være på forkant med nye risici. Det er en nødvendighed at have politikker udviklet til at styre teknologisk forandring (Giddens, 2001: 12).

En progressiv politik må udvikle en ramme for en ansvarlig kapitalisme. Nye politikker kræves for at kunne regulere sociale og miljømæssige omkostninger, som virksomheder påfører samfundet. Derudover skal det offentlige skabe incitamenter for virksomhederne til at udvise social ansvarlighed.

Så vidt Giddens' bidrag til en progressiv socialdemokratisk politik formuleret som en tredje vej. I det følgende ser vi nærmere på Blairs version.

Blairs tredje vej

"I have always believed that politics is first and foremost about ideas. Without a powerful commitment to goals and values, governments are rudderless and ineffective, however large their majorities" (Blair, 1998: 1).

Blairs udgangspunkt er *værdier*.

1. Værdier skal styre og generere politik. Og for Blair handler den tredje vej om værdier, der kan bære et moderniseret socialdemokrati fremad. Han nævner en række kerneværdier som:

- *ligeværd*. Social retfærdighed er betinget af ligeværd mellem mennesker uanset baggrund, evner eller race. Regeringen skal gøre alt for at forhindre diskriminering og fordomme. Der skal udvikles bedre betingelser for udfoldelse af talent (uanset karakteren) og belønning af indsats.
- *muligheder for alle*. Bedre fordeling af velstand, magt og muligheder. Her skal staten være med og spille en rolle.
- *ansvar*. Bedre fordeling mellem rettigheder og ansvarlighed.
- *community* (fælleskab). Dette skabes ved et partnerskab mellem stat og lokalsamfund og frivillige organisationer.

Disse fire værdier udgør den tredje vejs kerneværdier. Politikken skal udgå fra disse værdier.

2. Blairs næste punkt angår den tredje vej som svar på *en verden i forandring*. De konservative formåede ikke at dæmme op for stigende kriminalitet, arbejdsløshed og social udstødning. De forandringer, som er mest presserende, og som man skal forholde sig til, er blandt andet globalisering, nødvendigheden af øget teknologisk *knowhow* og informationssamfundets fremvækst.

3. *En moderne dynamisk økonomi*, hvor muligheder for arbejde er afgørende. Det skal kunne betale sig at arbejde. En *New Deal* skal udvikles med sigte på, at flest muligt skal i arbejde, og en særlig hjælp skal gives til langtidsarbejdsløse og enlige forældre og handicappede. Disse gruppers kvalifikationer skal styrkes. En skattereform skal iværksættes med henblik på at gøre det mere attraktivt at arbejde i stedet for at forblive på bistandsydelse. Ydermere er en ny økonomi stærk afhængig af store investeringer i uddannelse og opkvalificering.

4. *Et stærkt civilsamfund: En balance mellem rettigheder og ansvar.* Målet er at udvikle det inklusive samfund, som må påtvinge pligter for individer og forældre samt samfundet som helhed. Staten skal støtte individer og forældre, så de kan varetage deres ansvar over for børn og unge med hensyn til sidstnævntes uddannelse, velfærd og kriminalitetsbekæmpelse. Stærke samfund er betinget af fælles værdier og en anerkendelse af statsborgerskabets rettigheder og pligter herunder pligten til at opdrage børnene som kompetente, ansvarlige borgere og støtte eksempelvis lærerne i deres arbejde og bestræbelser.

5. *Aktiv regering/ledelse: partnerskab og decentralisering* er en klar prioritering for et tredje vejs politisk program. En udvidelse af demokratiet og en decentralisering af magt er et vigtigt punkt. Reformer af Overhuset er påkrævet, og desuden skal muligheder for lokalt selvstyre styrkes.

6. *En international og ikke-isolationistisk position i forhold til omverdenen* er en nødvendighed i den globale verden. Frihandel, åbenhed og diplomati står stadig højt som væsentlige mål for en tredje vejs politik. Den nye verden kræver stærke internationale institutioner, der kan regulere handel og finanskapital, skabe fredelige konfliktløsninger og sikre hurtige løsninger på pludseligt opståede problemer (Blair, 1998: 18).

En række af de ovennævnte politikforslag har New Labour gennemført i mere eller mindre radikale versioner i forhold til udgangspunktet. Forud for valget i 2001 fastslog Blair, at de ovennævnte værdier og målsætninger stadig gør sig gældende, da det er grundlaget for den tredje vejs ideologi. Ved samme lejlighed indrømmede Blair, at der trods en række reformer stadig er lang vej igen (Blair, 2001).

Blairs projekt har gennem årene bestået i at definere sig i forhold til gamle positioner (The Old Left i Labour og de Konservative). Således har den tredje vej fra starten været et projekt, der blev skabt i negation til noget andet. Det er jo en almindelig og normal måde at udvikle en politisk position på. Spørgsmålet er imidlertid, om det er lykkedes Blair (og Giddens) at formulere mere positivt, hvad der er det substantielle indhold og den bærende politiske ideologi bag New Labour og den tredje vejs politik.

Status

Hvor står den tredje vej i Storbritannien i dag? På det konkrete politiske plan er en række reformer gennemført, og en række initiativer iværksat. Men hvad med resultaterne? Det er lykkedes at marginalisere de konservative og demonstrere evnen til at udøve økonomisk disciplin. Alle tidligere labourregeringer løb ind i økonomiske og finansielle kriser efter få måneder ved magten, men Blair-regeringen har her formået at undgå budgetoverskridelser. En række velfærdsreformer er blevet gennemført med henblik på aktivering, børnepasningsordninger og enlige mødre, der skal ind på arbejdsmarkedet (The New Deal, the Working Families Tax Credit, childcare strategy). Det er dog for tidligt at sige noget mere entydigt om resultaterne heraf. En række reformer er implementeret på sundheds- og uddannelsesområdet, men synlige resultater er udeblevet.

Blair mangler endnu at levere tilstrækkelige resultater, men hans første regeringsperiode kan bestemt ikke betegnes som en fiasko præget af thatcheristisk politik,

som ellers mange kritikere hævder. Der sker forandringer i Storbritannien, men den tredje vej som politisk projekt mangler dels konkretiseringer og dels flere synlige politiske resultater. Blairs elegante politiske retorik tilsat en næsten hypermoderne brug af medierne er ved at give bagslag, da politikken mangler indhold og markante resultater. Blair regerer i dag Storbritannien med støtte fra ca. 25 pct. af befolkningen og har dermed en meget lille legitimitet. Han regerer mere i kraft af et forældet valgsystem end stor tilfredshed med den "ny progressive" socialdemokratiske og socialliberale politik. Hans største succeser er nok indførelse af selvstyre i Skotland og Wales og begyndende reformer af Overhuset. Han foretager faktisk et radikalt opgør med Torystaten, som ingen andre labourledere før ham har været i stand til.

Blairs og Giddens' tredje vej er ikke som hos Thatcher og Major baseret på et sammenfald mellem ideologi og interesser. Blair og Giddens mangler stadig trods deres tredje vejs formuleringer og værdier at formulere en ideologi som basis for den koalition af interesser, som New Labour og tredje vejs projektet indtil videre har baseret sin magt på. Dette er Giddens dog opmærksom på i sin seneste bog, hvor han indrømmer, at en mere sammenhængende ideologi er en forudsætning for en videre konsolidering af magten (Giddens, 2002: 33–37). Et andet problem er, at koalitionens medlemmer ikke har sammenfaldende interesser, og det kan i længden føre til splittelser. I den moderne verden findes der vindere og tabere. Kapitalismens kraftige renæssance og øgede styrke har givet et stort afkast, som primært er gået til kapitalejere, *fat cats*, en ny teknokratisk elite og en håndfuld stjerner skabt som følge af den globale underholdningsindustri.

Heroverfor står "taberne": en stigende bekymret middelklasse, der trues af proletarisering, en arbejderklasse med mindre jobsikkerhed og en større og større underklasse. Et politisk program, der sigter mod social inklusion, må omfordele nogle af vindernes gevinster til fordel for taberne. Et *workfare*-program kan ikke gøre alle til vindere. Om Blair formår at løse denne knude, er endnu et åbent spørgsmål, men den sociale ulighed er endnu ikke blevet særligt meget mindre i Storbritannien.

Blair står som en fornyer af socialdemokratismen, men måske ikke en tilstrækkelig fornyelse. Verden har ændret karakter. Blair har i en vis udstrækning erkendt en del af disse forandringer og er begyndt at handle herefter i modsætning til de konservative. Spørgsmålet er blot, om Blair har forankret sin tænkning og politiske strategi i en teori, der anviser veje i en stigende pluralistisk og international verdensorden. Kan han levere en stærkere solidaritet og velfærd samtidig med større frihed for individet og mere demokrati både for individer, institutioner og lokalområder? Kan han styrke den britiske stats legitimitet? Kan han "normalisere" Storbritanniens forhold til det øvrige Europa? Vil Storbritannien tage sin del af ansvaret for udviklingen af et stabilt og solidarisk Europa?

Kun tiden kan vise, om Blair kan indfri forventningerne. Sammenfattende vil jeg hævde, at Blairs radikalitet ligger på områder omkring decentralisering, demokrati og forvaltning. Disse reformer er radikale i en britisk kontekst, mens de med danske øjne fremstår mindre radikale og interessante, da vores politisk-demokratiske tradition og struktur har en ganske anderledes karakter.

Den tredje vejs problemer og dilemmaer

Blairs forsøg på decentralisering af Storbritannien må ses som et lille, men vigtigt forsøg på demokratisering af en meget autoritær statsform. Samtidig forekommer det dog som et paradoks, at Blair på samme tid fører en meget centralistisk politik dels i forhold til det britiske samfund og dels i forhold til sit eget parti. Ydermere eksisterer en kontrast mellem New Labours konstitutionelle reformer og så dens egen måde at regere på. *Workfare*-staten er et direkte resultat af den klassiske *top-down social engineering*-opfattelse. New Labour ønsker at skabe samfundet, så det passer til en foruddesignet ide. For at lykkes må man lade politikken udgå fra centralt hold med samme iver som i Thatcher/Major-årene. Dette er ganske paradoksalt, da Blair taler om en stærkere inddragelse af civilsamfundet og sociale partnerskaber, og Giddens foreslår generative politikker og politik "nedefra".

Endvidere fører Blair indadtil i partiet og ikke mindst i forhold til parlamentsgruppen sin vilje igennem på næsten preussisk manér. Blair selv er lige så stor en mester til at udøve magt, som Thatcher var det. Han synes overbevist om, at han har en direkte linie til det britiske folks hjerter, og han forsøger at sikre sig direkte adgang ved at kommunikere direkte til folket uden brug af institutioner, der ligger imellem regering og folket.

En anden spænding i både Giddens' og Blairs tænkning angår forholdet mellem den kommunitaristiske og den liberale dimension. Kommunitarisme skal i denne sammenhæng forstås som et forsøg på at begrebsliggøre et samfund gennem forestillingen om et fællesskab baseret på et fælles værdisæt, der skaber social integration og socialt sammenhold. Den britiske sociolog Nikolas Rose placerer Giddens og Blair i båd sammen med Amitai Etzioni og andre kommunitarister. En gennemlæsning af Tony Blairs *Third Way*-manifest (Blair, 1998) afslører imidlertid en meget stærkere kommunitaristisk tråd sammenlignet med Giddens. Giddens' arbejde er mere tvetydigt. Hans sociologiske diagnose af det posttraditionelle samfund viser, at individer er mindre begrænset af tradition, og at de ikke har et uforanderligt sæt af værdier og overbevisninger. Aftraditionalisering, den stigende sociale refleksivitet og globalisering med et mere individueret og pluralistisk samfund til følge umuliggør skabelsen af et fælles sæt af værdier og normer til at *guide* mennesker. Giddens' demokratidiskussion illustrerer dette problem. Giddens taler for et deliberativt og dialogisk demokrati – en demokratiforståelse, der kun kræver et minimum af konsensus omkring visse normer for procedurer. Giddens har også vedvarende fastholdt, at en hvilken som helst tilbøjelighed til moralsk absolutisme må forkastes. Giddens blandede sig i den offentlige debat i efteråret 1996, hvor Blair adskillige gange fremkom med holdninger, der havde karakter af moralsk absolutisme, eksempelvis at kun stærke kernefamilier skaber et mere integreret samfund. Dette afviste Giddens, der holdt på, at kun mere egalitære og kommunikative familier kunne skabe socialt sammenhold. Desuden hævder Giddens, at det aldrig har været moralsk relativisme, men snarere moralsk fundamentalisme, der har udgjort en fare for konsensus og integration i et samfund (1996b: 19). Disse eksempler viser os endnu engang, at Giddens ved siden af sin kommunitaristiske streng også har en stærk liberal side.

Er denne spænding selve nøglen til en forståelse af den tredje vej? Er det radikale centrum innovativt, netop fordi det kombinerer disse elementer? Det er svært at svare på. Både den liberale og den kommunitaristiske side er tydelige i New Labourprojektet. Giddens indeholder også begge elementer, men har gennem det meste af 1990'erne lagt vægt på det liberale aspekt. Dette stemmer overens med hans opbakning til markedet (dog ikke som en ikke-reguleret størrelse) og det fritflydende selv, der skal træffe valg i højmoderniteten. Giddens' tredje vejs projekt kombinerer liberale, kommunitaristiske og nyliberalistiske elementer med filosofisk konservatisme, men i sit senere arbejde (1998a, 2000, 2001, 2002) synes han at acceptere lidt mere konservativ og kommunitaristisk tænkning, for eksempel ved at understrege staten som moralsk regulerende instans. Blairs tænkning og praktisk førte politik indeholder den samme spænding. På den ene side gennemføres en række reformer, der styrker markedet, og på den anden side ses *workfare*-strategien, hvor pligtsiden vægtes på bekostning af individets rettigheder. Økonomisk liberalisme gennemføres samtidig med en mere autoritær politik bestemt fra "oven", baseret på bestemte værdier af ofte stærk moralsk karakter. I en vis udstrækning er der tale om, at markedsdemokrati vinder frem på bekostning af det liberale demokrati. Økonomisk liberalisme får lov til at blomstre, mens individuelle liberale borgerrettigheder undermineres (se de øvrige artikler i dette nummer). Alt dette sker hos Blair samtidig med, at hans mål er at kunne realisere alle individers frihed, alle skal have de bedst mulige betingelser for at udfolde deres kreativitet og realisere det gode liv – helt i Hobhouses ånd.

Som det fremgår af ovennævnte, findes en række modsætninger og selvmodsigende elementer i Giddens' tredje vej position og i Blairs politiske tænkning og politiske praksis. Selvom man flere steder hos både Giddens og Blair kan se en tydelig inspiration fra den britiske (social-) liberale tradition, ikke mindst Hobhouse og Marshall, er det alligevel påfaldende, hvor svagt funderede deres ideer er i en mere sammenhængende politisk teori. De mangler sammenhæng og konsistens i deres politiske tænkning. En frugtbar politisk teori må nødvendigvis analysere og specificere de iboende problemer i nuværende politiske institutioner og strukturer og må desuden yderligere pege på nødvendige forandringer, og ikke mindst hvordan vi kan opnå disse. En sådan analyse kræver en mere eksplicit udviklet formuleret teori, der indeholder klarere begreber om stat, suverænitæt, stat-civilsamfundsrelationen, interstatslige relationer osv. Giddens har selvsagt nogle betragtninger herom, men der mangler et stærkere fundament. Hans sociologiske analyse synes at være hans *force*, hvorimod hans politiske teori mangler noget. Giddens blander forskellige aspekter fra (uforenelige?) teoretiske positioner (filosofisk konservatisme, socialliberalisme, socialisme og nyliberalisme), som skaber en inkonsistent politisk teoretisk position. Men som bekendt "er den politiske tæknings historie en advarsel mod enhver antagelse om, at modstridende værdier ikke kan opretholdes på en sammenhængende måde af en effektiv ideologi" (Anderson, 1994: 41). Alligevel kan det tænkes, at en vag politisk teori med for store indre modsigelser kan blive et problem for projektet i et længere perspektiv.

Til sidst skal jeg nævne et problem med udgangspunktet for tredje vejs projektet. Såvel Giddens som Blair fremhæver ofte, at den tredje vej er et nødvendig

politisk program til at modsvare globalisering, videnssamfund og individualiseringen, som tre fremtrædende træk i vor tid. De antager begge, at disse udviklings-træk er dominerende og kræver respons. Jeg vil imidlertid hævde, at de begge overdriver forandringernes karakter og implikationer. Globaliseringen er ikke et nyt fænomen (Hirst og Thompson, 2001), og hvorvidt konsekvenserne heraf er af mere tvingende karakter end tidligere er vel diskutabelt (Kaspersen, 2002). Individualisering som samfundsfænomen kan også diskuteres – i alt fald tyder meget på, at individualiseringen mere består i det enkelte menneskes mulighed for at tilpasse sig konformitetens krav end at fremstå som et anderledes autonomt individ. Sagt med andre ord er den sociale mobilitet ikke meget større end for 30 år siden. Unge følger stadigvæk i stor udstrækning i forældrenes fodspor i relation til uddannelse og opfattelsen af "det gode liv".

Den tredje vej: En ny vej? Ingen vej?

Det er afgørende at forstå, at termen den tredje vej i nyere tid genopstår hos Clinton og Blair. Det er ikke uden grund, at netop USA og Storbritannien har brug for en tredje vej. I USA var det politiske klima stærkt fastlåst med 12 års republikansk styre. I Storbritannien fandtes en stærk splittet opposition og et labourparti med meget stor polarisering. I forhold til de to særlige nationale kontekster var en tredje vej en nødvendighed, hvis vælgerne skulle vindes for et alternativ. Begge steder stod man med polariserede samfund, stærke markedskræfter, mange års underminering af fagforeningers og andre organisationers magt og meget lille opbakning til kollektive løsningsmodeller. Derfor var en tredje vej en nødvendig vej at gå i disse lande. Den kraftige medieeksponering af ikke mindst Blair–Giddens–projektet har ført til, at mange har fundet inspiration i Storbritannien til trods for, at strategien ikke nødvendigvis har været så anvendelig andre steder. I Danmark har ideerne også været til diskussion, og en del praktisk politik har været inspireret af Blair. Denne politikoverførsel har næppe været frugtbar (se de øvrige artikler i dette nummer). Som Loftager påpeger i sin artikel i dette temanummer, kan der være grund til at undre sig over den (ny) tredje vejs gennemslag i Danmark, da netop Danmark i det meste af det 20. århundrede har udviklet og fulgt en tredje vej.

Som nævnt indledningsvis har den tredje vej tilsyneladende mistet terræn. Termen er stort set forsvundet ud af den britiske debat, og centrum–venstrepartierne rundt omkring i Europa har mistet regeringsmagten. Men det er netop kun tilsyneladende, at den tredje vej forstået som en koalition mellem bestemte socialliberale og socialdemokratiske ideer har udspillet sin rolle. Først og fremmest ses de nye højre eller centrum–højre regeringer at have overtaget dele af den tredje vejs dagsorden. Så mange af ideerne fortsættes implementeret. For det andet synes den tredje vej – trods de mange modsætninger – med sin forankring i socialliberalismen (ikke mindst Hobhouses version) at være en af de få tilbageværende politiske ideologier, der ikke har udspillet sin rolle. Vi lever måske i en postliberalistisk, postsocialistisk og postkonservativ tid, der indikerer, at de gamle ideologier har udspillet deres roller. Tilbage har vi kun – foruden socialliberalismen – populismen og nynationalismen. Det er vanskeligt at sige, hvad der sker med socialliberalismen i de kommende år. Faren for en udvanding af de centrale tanker er til stede, men det er helt

sikkert, at socialliberalismens potentialer i forhold til at imødegå det 21. århundredes udfordringer slet ikke er udnyttet.

De nye regeringer af højreobservans optager elementer af den tredje vej – og ”den progressive” politik, men de får magten, fordi de i endnu højere grad søger ud ad populismens og nynationalismens sti – den sti, der skal betrædes i disse år, hvis man vil sikre sig politisk magt. Populismen og nynationalismen er dog i længden tabernes politiske program, da det blokerer for nødvendige reformer.

Et problem ved den tredje vej i Blairs og Giddens’ udgaver er et manglende overbevisende svar på multikulturalismen og nationalstatens forandring. Den økonomiske globalisering eller internationalisering er på den tredje vejs dagsorden, men der findes ikke et eksplicit svar på den kulturelle globalisering. Derfor har populismen og nynationalismen gode vilkår.

Note

1. “To secure for the workers by hand or by brain the full fruits of their industry and the most equitable distribution thereof that may be possible upon the basis of the common ownership of the means of production, distribution and exchange, and the best obtainable system of popular administration and control of each industry or service” (Clause 4 of the Labour Manifesto).

Litteratur

- Anderson, Perry (1994). “Power, Politics, and the Enlightenment”, in David Miliband (ed.), *Reinventing the Left*, Cambridge: Polity Press.
- Bastow, Steve (1998). “The Radicalization of Front National Discourse: A Politics of the ‘Third Way’?”, *Patterns of Prejudice*, Vol. 32, No. 3, pp. 55–68.
- Birkholm, Klavs (1990). “Folkestyrede egnsfonde: Danmarks ‘tredje vej’?”, *Højskolebladet*, 115. årgang, nr. 5, pp. 68–70.
- Blair, Tony (1998). *The Third Way – New Politics for the New Century*, London: The Fabian Society.
- Blair, Tony (2001). “Third Way, Phase Two”, *Prospect*, March.
- Claudin, Fernando (1978). *Eurokommunisme og socialisme*, Oslo: Pax.
- Eatwell, Roger (1995). *Fascism: A History*, London: Vantage.
- Giddens, Anthony (1994a). *Beyond Left and Right*, Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony (1994b). “What’s Left for Labour?”, *New Statesman & Society*, 30 September, pp. 37–40.
- Giddens, Anthony (1994c). “Agenda Change”, *New Statesman & Society*, 7 October, pp. 23–25.
- Giddens, Anthony (1994d). “Out of the Red”, *New Statesman & Society*, 14 October, pp. 22–24.
- Giddens, Anthony (1994e). „Brave New World? The New Context of Politics”, in David Miliband (ed.), *Reinventing the Left*, Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony (1994f). “Rough and Tough”, *New Statesman & Society*, Vol. 7, No. 284, pp. 37–38.
- Giddens, Anthony (1995a). “What’s He up to?”, *New Statesman & Society*, Vol. 8, No. 342, pp. 21–24.
- Giddens, Anthony (1995b). “In Defence of Sociology”, *New Statesman and Society*, Vol. 8, No. 347, pp. 18–21.
- Giddens, Anthony (1996a). “There is a Radical Centre-ground”, *New Statesman*, Vol. 125, No. 3412, pp. 18–20.

- Giddens, Anthony (1996b). Centre Left at Centre Stage, *New Statesman*, Vol. 126, No. 4332, pp. 37–40.
- Giddens, Anthony (1996c). "Affluence, Poverty and the Idea of a Post-Scarcity Society", *Development and Change*, Vol. 27, No. 2, pp. 365–377.
- Giddens, Anthony and George Soros (1997). "Beyond Chaos and Dogma...; Dialogue on Need for Global Polity to Regulate World Economy", *New Statesman*, 31 October, pp. 24–31.
- Giddens, Anthony (1998a). *The Third Way. The Renewal of Social Democracy*, Cambridge: Polity Press. (Dansk udgave: (1999). *Den tredje vej*. København: Hans Reitzels Forlag).
- Giddens, Anthony (1998b). "After the Left's Paralysis: The Third Way Can Provide a Framework for Political and Economic Thought that Cuts across the Old Divides of Social Democracy and Neoliberalism", *New Statesman*, Vol. 127, No. 4383, pp. 18–22.
- Giddens, Anthony (1999a). "Better Than Warmed Over Porridge", *New Statesman*, 12 February.
- Giddens, Anthony (1999b). *Director's Lectures*, London School of Economics.
- Giddens, Anthony (1999c). *BBC Reith Lectures 1999*.
- Giddens, Anthony (1999d). "Why the Old Left Is Wrong on Equality", *New Statesman*, 25 October.
- Giddens, Anthony (2000). *The Third Way and its Critics*, Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony (ed.) (2001). *The Global Third Way Debate*, Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony (2002). *Where Now for New Labour?*, Cambridge: Polity Press.
- Hirst, Paul and Grahame Thompson (1999). *Globalization in Question*, 2nd rev. ed., Cambridge: Polity Press.
- Hobhouse, Leonard T. (1918). *The Metaphysical Theory of the State*, London.
- Hobhouse, Leonard T. (1994). *Liberalism and Other Writings*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Højrup, Thomas (1989). *Lønkapital under Folkestyre. ØD-planernes strukturfejl og deres ophævelse*, København: Rosinante & EUCIS.
- Kaspersen, Lars Bo (2001). *Anthony Giddens – en introduktion til en samfundsteoretiker*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Kaspersen, Lars Bo (2002). "Denmark During the Eras of Internationalization and Europeanisation 1801–2001", *Arbejdspapir*, Sociologisk Institut, Københavns Universitet.
- Locke, John (1995) [1690]. *Two Treatises of Government*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Marshall, Thomas H. (1991) [1950]. *Citizenship and Social Class*, London: Pluto Press.
- Martensen, H.L. (1878). *Den Sociale Ethik*, København.
- Meidner, Rudolf (1980). "Our Concept of the Third Way. Some Remarks on the Socio-political Tenets of the Swedish Labour Movement", *Economic and Industrial Democracy*, Vol. 1, pp. 343–369.
- Meyer, Niels I., K. Helveg Petersen og Villy Sørensen (1978). *Oprør fra Midten*, København: Gyldendal.
- Mill, John Stuart. (1985) [1848]. *Principles of Political Economy*, London: Penguin.
- Moltke, Kai (1977). *Eurokommunismen: historiske forudsætninger, den aktuelle situation og fremtidsperspektivet*, København: Suenson.
- Mosse, George L. (2000). *The Fascist Revolution: Toward a General Theory of Fascism*, Howard Fertig.
- New Statesman* (2001). "The Third Way?", December, London.
- Svenstrup, Thyge (2000). "Den etiske socialisme. Biskop Martensens samfundssyn i 1870'erne", i Tim Knudsen (red.), *Den nordiske protestantisme og velfærdsstaten*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Wright, Tony (2001). "Liberal Socialism: Then and Now", in Neal Lawson and Neil Sherlock (eds.), *The Progressive Century*, London: Palgrave.